

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 2, Temmuz/July 2026]

Edimbilimsel Bir Değerlendirme: Türkçe ve Tatarca Nezaket İfadeleri

A Pragmatic Evaluation: Politeness Expressions in Turkish and Tatar

Gülşah YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi • Afyon Kocatepe Üniversitesi • Fen Edebiyat Fakültesi • Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
gulsahyilmaz@aku.edu.tr • <https://orcid.org/0000-0003-0940-9411> • <https://ror.org/03a1crh56>

Atıf | Citation: Yılmaz, G. (2026). Edimbilimsel Bir Değerlendirme: Türkçe ve Tatarca Nezaket İfadeleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(2), s. 882-894.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1955887>
<https://izlik.org/JA36FF52NU>

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 20.05.2026

Kabul Tarihi: 21.07.2026

Yayın Tarihi: 30.07.2026

Değerlendirme: Çift kör hakemlik

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Fon Desteği: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Belgesi: Bu makale için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Telif Hakkı ve Lisans: Bu dergide yer alan makaleler [Creative Commons CC-BY-NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanır.

Etik Bildirim: adeddergi@gmail.com

Article Information

Article Type: Research Article

Date Recieved: 20.05.2026

Date Accepted: 21.07.2026

Date Published: 30.07.2026

Review Reports: Double-blind peer review

Conflicts of Interest: The author has declared no conflict of interest.

Funding Support: The author has declared that no financial support was received for this study.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this article.

Ethics Statement: Scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study.

Plagiarism: This article has been scanned with iThenticate software. No plagiarism was detected.

Copyright&License: Articles in this journal are published under the [Creative Commons CC-BY-NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

Complaints: adeddergi@gmail.com

Öz

Bireyler arasında temel iletişimi sağlayan dil, kültür aktarımının da başat unsurlarından biridir. Toplumu oluşturan bireylerin zihin yapısı ve kültürel algıları ortaya konulurken sözcüklerden yararlanılır. Bu bağlamda dil ve kültür daima etkileşimde olan iki kavramdır. Toplumlar da dil ve kültür çerçevesinde şekillenmiş yapıların biri de nezaket ifadeleridir. Bu ifadeler, toplumun yaşam felsefesini, değerlerini, geleneklerini, duygu ve düşünce dünyasını yansıtmaktadır. Bu çalışmada, toplumun sosyal ve kültürel yapısını ortaya koyan nezaket ifadeleri Tatarca ve Türkçe bağlamında ele alınmıştır. İki lehçede yer alan nezaketle ilgili yapılar, kültürde nezaketin evrenselliği ve kültüre aitlik teorileri çerçevesinde incelenmiştir. İlgili ifadelerin lehçelerdeki karşılıkları ve anlamları, Rus ve genel Türk kültürünün etkileri dikkate alınarak analiz edilmiştir. Çalışmada nitel analiz yöntemiyle, Tatarca yayımlanmış *Türkçe Söyleşebiz* “Türkçe Konuşuyoruz” kitabı ve her iki lehçenin sözlükleri günlük ifadeler kapsamında incelenerek bulgular ortaya konulmuştur. İki lehçenin nezaket anlayışı; toplumsal ilişkiler ve dilin kullanım pratikleri bağlamında karşılaştırmalı dilbilim yöntemleriyle incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, her iki lehçede kullanılan nezaket ifadeleri çoğunlukla teoriye uygunluk göstermektedir. Bununla birlikte Tatarcada Rus etkisiyle ortaya çıkan değişimlerin yanı sıra, lehçenin kendine özgü yapıları da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türk Lehçeleri; nezaket ifadeleri; Türkçe; Tatarca; edimbilim

Abstract

Language, which provides the primary means of communication between individuals, is also one of the fundamental elements of cultural transmission. Words are utilized to reveal the mental structures and cultural perceptions of the individuals who constitute a society. In this context, language and culture are two concepts in constant interaction. Politeness expressions represent one of the structures shaped within this framework. These expressions reflect the life philosophy, values, traditions, and the emotional and cognitive world of a society. In this study, politeness expressions, which reveal the social and cultural fabric of society, are addressed within the context of Tatar and Turkish. The expressions in both dialects are examined within the framework of the universality of politeness and cultural specificity theories. The equivalents and meanings of these expressions have been analyzed by taking into account the influences of Russian and general Turkic cultures. Utilizing the qualitative analysis method, the study examines daily expressions in the Tatar-published book *Türkçe Söyleşebiz* (We Speak Turkish) and the dictionaries of both dialects to present its findings. A comparative linguistic analysis has been conducted regarding politeness perception, social relations, and language practices. The findings indicate that politeness expressions in both dialects generally conform to the theoretical framework. Furthermore, alongside the Russian influence visible in Tatar, distinctive structures unique to the dialect itself have also been identified.

Keywords: Contemporary Turkic Dialects; politeness expressions; Turkish; Tatar; pragmatics

Giriş

İletişimin temel anahtarı sayılan dilin anlamlı hâle gelmesinde en önemli etken bağlamdır. Dil; kullanıldığı toplumun, onu kullanan bireylerin karakterinin ve kültürel belleğinin, yani bir nevi bağlamın da yansıtıcısıdır. Dilin, kullanıcıları tarafından hitap edilen kitleye göre şekillendirildiğini ifade eden Gönül Erdem Nas (2026, s. 65), sosyo-kültürel yapılarla dillerin karşılıklı ilişkisinin dilbilimcilerin ortak kabulü olduğunu belirtmektedir. Dile farklı formlarda yansıyan nezaket, dil sistemi içinde çok boyutlu olarak ortaya çıkar. Bireyler arasındaki nezaket; kimi zaman hitaplar veya toplumda yerleşmiş temel nezaket sözcükleriyle doğrudan, kimi zaman da dolaylı anlatım yolları ve kalıp ifadelerle aktarılır. Hürriyet Gökdayı (2020, s. 1-2), iletişim sırasında atasözü, deyim ve ikilemelerin yanı sıra fark etmeden günlük olarak kullanılan ifadelerin de dilin söz varlığındaki kalıplaşmış dil birimlerini oluşturduğunu vurgulamaktadır. Söz konusu ifadeler arasında “nezaket ifadeleri” de bulunmaktadır. İrem Onursal Ayırır ise nezaketin dilde “resmiyet, saygı, duygudaşlık, hatta bazen de samimiyet ifadeleriyle” tezahür ettiğini belirtmiştir (2020, s. 87). Nezaketin gereklerini ele alan Seçil Hirik de bu kavramı, “Nezaket, iletişimin iki temel unsuru olan konuşur ve dinleyicinin her birini ayrı ayrı ama aynı zamanda karşılıklı ilgilendiren saygınlığı ve düşünceli olma hâllerini içermektedir.” şeklinde tanımlamaktadır (2023, s. 602). Bahsi geçen bu tanımlarda ortaklık gösteren saygı, sevgi ve duygudaşlık gibi nezaket unsurları, bireysel ilişkilerin yanı sıra toplumsal düzenin sağlıklı ilerlemesi için de temel öğeler arasında yer almaktadır. Nitekim Erdem Nas (2026, s. 66), nezaket normlarının toplumlar arasındaki benzerliğinin

yüksek bir değer taşıdığını, buna karşın bu normların dildeki izdüşümlerinin çeşitli farklılıklar barındırdığını ifade etmektedir.

TDK Türkçe Sözlük'te "Başkalarına karşı saygılı ve kibar davranma; naziklik." (e-GTS 15.05.2026) Ötüken Türkçe Sözlük'te ise "1. Başkalarına karşı saygılı ve incelikli davranma; kibar ve ince olma; naziklik; 2. mecaz. (Bir durum veya iş için) önemi ve özelliği dolayısıyla dikkatli davranmayı gerektirme" (e-ÖS 15.05.2026) olarak tanımlanır. Tatar Tili'nin Añlatmalı Sözlüğü "Tatar Türkçesinin Anlatmalı Sözlüğü"nde yer alan "Nezaket" maddesinin 1. anlamı "zarafet, güzellik (dış görünüşte, hareketlerde)", 2. anlamı ise "edeplilik (nezaket), incelik (davranışta)" (Maḥmutüva ve dğr., 1979, s. 451) ifadeleriyle açıklanırken, Milliyet Sözlüğü "Milliyet Sözlüğü"nde davranışta ve yapılan işlerde incelik, zarafet ve edeplilik sözcükleriyle tanımlanmıştır. Tatar Türkçesindeki Nezaket satu "Nezaket satmak" deyimini ise, nezaketli görünmeye çalışmak, ucuz iltifatlar etmek (Timirğalin, 2017, s. 535) anlamında kullanılmaktadır.

Kelimenin köken bilgisine bakıldığında; Tatar Tili'nin İtimülügik Sözlüğü'nde "Tatar Dilinin Etimolojik Sözlüğü"nde Nezaket kelimesinin zarafet, incelik karşılığında kullanıldığı ve Farsça nâzâkât kelimesinden geldiği belirtilmiştir (Ehmetyanüv, 2015, s. 63). Ötüken Türkçe Sözlük'te ise nezaket kelimesinin Farsça nâzûk kökünden Arapçaya nezâket şeklinde geçtiği, oradan da Türkçeye aktarıldığı görülmektedir (e-ÖS 15.05.2026). Dolayısıyla nezaket sözcüğünün her iki lehçede de bulunduğu açıktır. Buna rağmen "nezaket" sözcüğünün Tatarca ve Türkçede yakın anlamlar taşımakla birlikte tam olarak aynı kavrama karşılık geldiği söylenemez Tatar konuşma dilinde Türkçe nezaket karşılığında genellikle edeplilik sözcüğü kullanılmaktadır. Edepli sözcüğünün anlamı Tatar Tili'nin Añlatmalı Sözlüğü "Tatar Türkçesinin Anlatmalı Sözlüğü"nde "İnsaflı, terbiyeli, düzenli, kendini kontrol edebilen." (Maḥmutüva ve dğr., 1981, s. 672) şeklinde açıklanmıştır. Türkçe kullanımda ise zarif ve incelikli tavır anlamları belirgindir. Bu tür farklılıklar barındırmasına rağmen iki lehçede de nezaket sözcüğünde "ahlak" ve "saygı" kavramları baskındır.

Goffman, nezaketin; karşıdaki kişinin bireysel alanı ve sınırlarına girmek için izin istemeyi, aslında ihlal ihtimali varken kişinin kendisini kontrol ederek saygı davranışını seçmesini ifade ettiğini ve iletişimin ancak bu şekilde devam edeceğini söyler (1971, s. 114-115). Nezakete, toplumlarda yalnızca dil unsurlarının kullanılmasıyla değil, sözsüz eylemlerle de ortaya çıkar. Toplumsal düzenin ve kişiler arası iletişimin sağlıklı, uyumlu devam etmesi için başvurulmuş nezaketin evrensel olduğunu söylemek mümkündür. Ancak elbette uygulanışı bakımından bireysel ve toplumsal farklılıkları olduğu göz önüne alındığında kültürel etkenler dikkat çekmektedir.

Çalışmada, genellikle edimbilim ve toplumdilbilimin konusu olan nezaket ifadeleri Tatarca ve Türkçe çerçevesinde ele alınmıştır. Söz konusu lehçelerin temel sözlüklerinden derlenen bu ifadelerin anlamları, günlük kullanım pratikleri ve pragmatik işlevleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

1. Nezaket Kuramı

Nezakete, iletişim bilimleri ve sosyolojinin alanına girmekle birlikte dilbilimin de temel konuları arasında yer alır. Penelope Brown ve Stephen Levinson, Erving Goffman'ın "yüz" teorisini esas alarak 1970'lerde "nezaket kuramı"nı ortaya koymuşlardır. Söz konusu kuram, insan ilişkilerinde neden ve nasıl kibar davranıldığına odaklanarak şekillendirilmiştir. Brown ve Levinson, "yüz" kavramını bireylerin kendisi için talep ettiği kamusal benlik imgesi olarak tanımlayarak kişilerin negatif ve pozitif olmak üzere iki yüzü arasında bir ayırım yapmışlardır (Wardhaugh, 2006, s. 276-277). Yazarların nezaket kuramı; dilin bilgi aktarımının yanı sıra toplumsal ilişkileri inşa etme işlevi üzerinde de durarak disiplinlerarası bir köprü kurar. Bu bağlamda nezaket; toplumsal dilbilim, edimbilim, uygulamalı dilbilim, sosyal psikoloji, konuşma çözümlemesi ve antropoloji alanlarında merkezi bir ilgi odağı hâline gelmiştir. Dilsel edimbilim açısından ise "söylenen" ile "ima edilen" arasındaki uyumsuzluğun büyük bir kısmı nezakete atfedilebilir. Bu nedenle dilin yalnızca "temsili işlevleri"ne değil, aynı zamanda birçok dilsel ayrıntıyı motive eden "toplumsal işlevleri"ne de dikkat edilmesi gerekliliği üzerinde durulur. Nezakete, basit bir görgü kuralı olmanın ötesinde, bireysel eylemlerle toplumsal yapının "makro" ve "mikro" düzeyleri arasındaki ayrımı aşan önemli bağlantılar sunmaktadır (Brown ve Levinson, 1987, s. 3-5).

Kuram, odağı konuşmacı kimliğinden ikili etkileşim örüntülerine kaydırırken, "söylenen" ile "ima edilen" arasındaki boşluğun temelinde yatan rasyonel yüz koruma stratejilerini açıklar (Brown ve Levinson, 1987, s. 2). "İletişim esnasındaki sosyal dil unsurları olan rica, emir, eleştiri gibi birçok kalıp ifade bu teoriye göre 'Yüz Tehdit Edici Eylemlerdir (Face Threatening Acts-FTA)' ve temel amaç bu

tehditleri en aza indirmek ve sosyal uyumu korumak için nezaket stratejilerini kullanmaktır.” (Erdem Nas, 2026, s. 67). Brown ve Levinson’a göre toplumun her üyesinin kendisi için talep ettiği kamusal öz-imajı vardır ve bu imajın yani yüzün negatif ve pozitif olmak üzere iki yönü vardır. Negatif yüz, alanları, kişilerin sınırları ve dikkatin bölünmeme hakkı üzerindeki temel hak iddiası; yani hareket özgürlüğü ve dayatmadan uzak olma özgürlüğünü içerir. Pozitif yüz ise etkileşimde bulunanların ileri sürdüğü olumlu ve tutarlı öz imajı ya da kişiliği (özellikle söz konusu imajın takdir edilmesi ve onaylanması arzusunun) içermektedir (Brown ve Levinson, 1987, s. 61). Bu bağlamda özür dileme, izin isteme, rica, mesafe koyma vb. negatif yüzü koruyan nezaket stratejileri; sevgi ve saygı içeren hitaplar, iltifat ve komplimanlar pozitif yüzü koruyan nezaket stratejileri arasında değerlendirilir. Brown ve Levinson, yüzün içeriği (kişisel alanların sınırları ve kamusal içeriğin neleri kapsadığı) kültürler arasında farklılıklar gösterse de etkileşim esnasında toplumsal üyelerin bu kamusal öz imaj veya yüzü karşılıklı olarak gözetme zorunluluğunun evrensel olduğunu varsaymışlardır (1987, s. 61-62).

Leech, nezaket ilkesinin toplumsal dengeyi ve dostane ilişkileri koruduğunu ifade eder (1983, s. 82). Lakoff, nezaketin bir yönünün kararı açık bırakmak veya iddiaları başkasına dayatmamak olduğunu belirtir (1973, s. 56). Buna karşın Ide (1989), Wierzbicka (1985, 2003) ve Larina (2015) nezaketin evrenselliği teorisine karşı çıkarak nezaketi kültürler üstü veya kültürlerden bağımsız bir “strateji” değil; kültürel normların belirlediği bir “zorunluluk” olarak değerlendirirler (Erdem Nas, 2026, s. 67-68). Ide, saygı ifadesi içeren dilin kullanıcıları için nezaketin bir seçim olmadığını belirtir (1989, s. 223). Yaylagül de nezaketi öğrenmek için sadece dili öğrenmenin yeterli olmadığını, aynı zamanda toplumun sosyal ve kültürel değerlerinin de öğrenilmesi gerekliliğini vurgular (2005, s. 152). Yaman ise nezaket ifadelerinin dile aktarılabilmesinin, ancak söz konusu tutum ve davranışların bireyler tarafından bir değer olarak benimsenmesiyle ortaya çıkacağını ifade eder (2023, s. 149). Dolayısıyla nezaket tek yönlü değildir; kimi toplumlarda gönüllü bir seçim olarak karşımıza çıkan nezaket ifadeleri, kimi toplumlarda ise dilsel yapının bir dayatması olarak ortaya çıkar. Bu durumda nezaket ifadeleri ele alınırken toplumun kültür ve dil yapısı birlikte değerlendirilmelidir.

2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi ile oluşturularak içerik analizi ile veriler karşılaştırmalı dilbilimsel analiz çerçevesinde değerlendirilmiştir. Söz konusu veriler her iki dilde konuşma diline dayalı yazılı metinlerin analizi ile ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı, iki lehçenin nezaket söz varlığını ve pragmatik yapılarını tematik olarak incelemektir. İki lehçede de günlük hayatta kullanılan önceden hazırlama ve izin, özür dileme, gönül okşayıcı hitap, selamlaşma, vedalaşma, rica, istek, talep, tebrik ve teşekkür gibi nezaket ifadelerinin karşılıkları ve kullanım bağlamları karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular, nezaket teorileri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Türkiye’de daha önce Tatarca nezaket ifadelerini ele alan bir çalışma yapılmadığından bu çalışma alandaki boşluğu dolduracak ve alana katkı sağlayacaktır.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Önceden Hazırlama ve İzin İfadeleri

Türkçede insanlar iletişime başlamadan önce karşı tarafa rahatsızlık verme riskine karşı çeşitli nezaket ifadeleri kullanmıştır. Türkçede, “Affedersiniz”, “Affınıza sığınarak”, “Müsaadenizle/Müsaade ederseniz”, “İzninizle/İzin verirsiniz” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Örneğin, başka birinin odasına girmeden önce sebep olduğu veya olabileceği rahatsızlığa karşı muhatabı hazırlama ve iletişimi başlatmak için kapı çalınır ve girmeden önce “Müsait misiniz?” veya “Müsadenizle bir maruzatım olacaktı!” gibi nezaketli izin ifadeleri kullanılır. Aynı zamanda bir kişi karşısındakine “Affınıza sığınarak ben de fikrimi belirtmek istiyorum.” cümlesini kurduğunda, cümlede geçen “Affınıza sığınarak” ifadesi iletişimin alıcısında oluşabilecek negatif duygu ve düşünceler için önceden özür dilemek için kullanılır. “İzin verirsiniz bir soru sormak istiyorum.” ifadesi de soru sormadan evvel izin isteyerek oluşabilecek yüz tehdit edici eylemin yumuşatılmasına bir örnektir. Türkçede günlük hayatta, özellikle de formal ortamlarda sıklıkla kullanılan bu ifadeler sağlıklı iletişimin önemli unsurlarındandır.

Tatarcada da “Ğafu itigöz (Affedersiniz / Özür dilerim)”, “Ğafu ütinem (Affınıza sığınyorum)”, “Rühsetmi? (Müsaade / İzin var mı?)”, “Rühset itsegöz (Müsaade ederseniz / İzin verirsiniz)” gibi

önceden hazırlama ifadeleri kullanılmaktadır. Bu ifadeler bir mekâna girerken, soru sorarken veya izin isterken tercih edilir. Örneğin, “Ğafu ütünem (Affınıza sığınıyorum / Özür diliyorum)”, “Ğafu itigiz, siz Meskeuden yeki Leningradttan kilgen vekilmı elle? – didi, şayarıp. (Affedersiniz, siz Moskova ya da Leningrad’dan gelen bir temsilci misiniz, dedi şakayla.)” (Sabitova ve dğr., 2016, s. 58). “Rüşetmı, Daniye hanım? – Eyı, rehım itihiz, kırıgiz. (İzin / müsaade var mı Daniye Hanım? – Evet, buyurun, girin.)” (Fetħullüva, 2015, s. 57). Ele alınan her iki lehçede de bu ifadeler, konuşurun talep veya sorularının bir dayatma olarak algılanmasının önüne geçerek alıcının negatif yüzünü yumuşatmak amacıyla kullanılmaktadır. Burada Türkçe sözlüklerde ruhsat kelimesinin “izin; müsaade” anlamı bulunmasına rağmen, kelimenin günümüzde aktif olarak “bir işin yapılması, bir şeyin taşınması ve bulundurulması için gerekli olan izin belgesi” (e-ÖS, 15.05.2026) anlamıyla sınırlandı; Tatarcada ise aynı kelimenin doğrudan “izin/müsaade” anlamıyla soyut bir şekilde yaşatılması dikkati çeken bir diğer husustur. Ayrıca “Yarıymı / Mümkimmi (Olur mu / Mümkün mü)” sözcükleri de “Ğafu İtigiz, kırırge yarıymı? (Affedersiniz, girmek uygun mu / girebilir miyim?)”, “Ğafu itigiz kırırge mümkünmi? (Affedersiniz, girmem mümkün mü?)” vb. şekillerde izin istemek için kullanılır (Fetħullüva, 2015, s. 56). Türkçede ve Tatarcada birinin kişisel alanına girmeden önce izin isteme eyleminin sıklıkla yapıldığı, dile yansıyan temel nezaket yapılarının zenginliğiyle açıkça anlaşılmaktadır.

3.2. Özür Dileme İfadeleri

Yapılan bir hatanın telafisi veya bir ricayı daha yumuşak şekilde ifade etme gereği ortaya çıktığında bir nezaket stratejisi olarak Türkçede “Özür dilerim”, “Pardon”, “Affedersiniz”, “Kusura bakmayın”, “Bağışlayın” gibi özür dileme ifadeleri kullanılır. Özür dilemek, TDK Türkçe Sözlük’te, “Özrünü ileri sürerek bir işi yapmayı istememek, bir işten bağışlanmasını istemek (“Onları, ayakta bekleyenleri görünce özür diledi.” - Nezihe Araz) ve yaptığı bir yanlıştan ötürü bağışlanmasını istemek (Karyolasına ilişti, odası için özür dileyip dilememeyi düşündü.” - Peyami Safa).” (e-GTS 15.05.2026). şeklinde örneklendirilerek açıklanır. Ötügen Sözlük’te ise “Özrünü belirterek yapılan bir yanlıştan, kusur veya eksiklikten dolayı durumun anlayışla karşılanarak bağışlanmasını istemek.” şeklinde tanımlanmıştır. Hatası olduğunu bilen, bunu kabul eden bireyler ve karşısındakinden herhangi bir şey (geçmek için yol istemek vb.) isteyecek kişi, isteği sırasında “özür dilerim/affedersiniz” sözcüklerini bir nezaket ifadesi olarak kullanır (e-ÖS 15.05.2026). Örneğin “Kusura bakmayın sizi görmedim” ifadesi bir hatanın telefisi için söylenir. Söz konusu ifadeler, konuşmanın alıcısını rahatsız etme ihtimali olan durumlarda da önceden hazırlama ve izin ifadesi olarak da kullanılmaktadır. Söz konusu işlev üst başlıkta incelendiği için bu başlıkta değinilmeyecektir. Ancak bu durum nezaket ifadelerinde bağlamanın temel bir rol üstlendiğini göstermesi açısından önemlidir. Yaman, bağışlama dilinin olumlu algı ve duyguların bir yansıması olduğunu, insani ilişkilerde bireylerin bu ifadelerle hem özne hem de nesne olarak (yani hem bağışlayan/özür dileyen hem de bağışlanan konumunda) karşılaştıklarını belirtir. Ona göre, bireysel açıdan bakıldığında olumsuz davranış sergileyen kişilerin özür dilemesi imaj zedeleyici görülse de toplumsal açıdan hem özür dilemek hem de özür dileyen kişiyi bağışlamak erdemli ve yüceltilmiş davranışlar olarak değerlendirilir (2023, s. 144).

Tatarcada özür dilemek için “Ğafu itigiz (Affedersiniz)”, “Kiçirigiz mini (Beni Affedin)”, “Kiçir mini (Beni Affet)” vb. ifadeleri kullanılmaktadır. Örneğin, “Elle niler yazdım, ğafu itersin, dürisin yazmıyça, küñil çıdamadı.” (Neler neler yazdım, Affedersin, gerçeği yazmadan gönlüm dayanmadı. -G. Aħunöv-). (Sabitüva ve dğr., 2016, s. 58). Tatarca kalıp sözlerde de özür ifadeleri bulunmaktadır. Doğrudan özür dilemek için “Bizden ğata, sizden ğata (Bizden hata, sizden lütuf)” (Hekimcanöv, 2022, s. 524). Başkalarının önünde işlenen bir yanlış veya hatadan dolayı af dilemek için “Ħatalıĥ bizdeb - kiçirü sizden (Hata bizden — affetmek sizden). (İsenbet, 1990, s. 211). Kişisel bir hata yapıldığında affedilme isteği ise “Ħatalıĥ minnen, kiçirmek sinnen (Hata benden, affetmek senden)” ifadeleri kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Tatarcada hataların hoş görülmesini istemek için Türkçedeki “O kadar kusur kadı kızında da olur.” ifadesinin karşılığı olarak “Andıy ğına [gayıp] ħan kızında da bula. (Böyle bir [ayıp/kusur] han kızında bile olur)” (Hekimcanöv, 2022, s. 161) ifadesi kullanılır. Yanlışlıkla veya yersiz bir şekilde söylenen bir sözü geri almak ve karşı taraftan bu sözün yarattığı olumsuzluğu silmesini istemek için Türkçedeki “Sözümü geri aldım” ifadesinin karşılığı olarak Tatarcada “Eyttim ise kayttım. (Söyledimse de geri aldım)” (Hekimcanöv, 2022, s. 3) ifadesi kullanılmaktadır. Örneklerde yer alan nezaket

ifadelerinin büyük ölçüde örtüşmesi Tatarca ve Türkçede nezaket mekanizmasının büyük oranda benzer olduğunu göstermektedir.

3.3. Gönül Okşayıcı İfadeler ve Hitap Kelimeleri

Nezaket ifadelerinin, herhangi bir talep olmaksızın iletişimin başında alıcıyı yumuşatma işlevi de bulunmaktadır. Bu ifadeler hem resmî hem de duygusal iletişimde kullanılmaktadır. Türk Dünyası kültüründe sevgi, saygı ve hürmet göstermenin tarihten günümüze önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Toplumda saygı, sevgi ve hürmet tek taraflı değildir. İletişimin her iki unsurunun da birbirine aynı nezakette davranması beklenir. Türkçede formal ilişkilerin olduğu kişilerle yapılan telefon görüşmelerinde “Efendim”, “Buyurun” ifadeleri kullanılırken birincil ilişkide olunan yani duygusal bağ kurulan insanlarla yapılan görüşmelerde telefon açıldığında “Canım”, “Biricik annem” vb. ifadeler kullanılır. Tatarcada ise resmî ve duygu bağı bulunmayan kişilerle konuşulduğunda telefon “*Alü/Allü* (Alo)” (Sibgatullina, 1995, s. 28) ifadesi kullanılırken duygu bağı olan kişilerle konuşulurken sevgi hitapları kullanılır. Türkçe ve Tatarca, sevgi, saygı ve hürmet içeren hitaplar bakımından da oldukça zengindir. Türkçede “Beyefendi”, “Bey”, “Hanım”, “Hanımefendi”, “Sayın...”, “Aziz...”, “Hürmetli ...”, vb. saygı bildiren hitaplar kullanılırken Tatarcada bu ifadelerin karşılığı “*Efendi*” (Beyefendi/ Bey/ Efendi), “*Hanım* (Hanım)”, “*Hanımefendi* (Hanımefendi)”, “*Qadırlı* ... (Kıymetli .../Aziz ...)”, “*Hürmetli* ... (Hürmetli .../ Saygıdeğer .../ Sayın ...)” şeklindedir (Sibgatullina, 1995, s. 15). Örneğin, “*Efendim* (efendim)” “*Efendim, külmegiğizni vakıtına ülgürtmevım üçin ğafu ütñem!* (Efendim, kıyafetinizi vaktinde yetiştiremediğim için özür diliyorum!)” (Ganiyeva ve Hasavneĥ, 2021, s. 413). Birincil ilişkilerde ve sevgi bağı ile bağlı olan kişilere karşı kullanılan gönül okşayıcı ifadeler Türkçede “Canım”, “Ciğerim”, “Aşkım”, “Sevgilim”, “Tatlım”, “Yavrucuğum” “Biriciğim/Birtanem”, “Gözümün nuru”, “Kurban olduğum”, “Can parem” vb. şekilde karşımıza çıkmaktadır. Tatarcada ise “*Canım* (canım)”, “*Begrim* (Bağrım, Ciğerim)”, “*Künliim* (gönlüm)”, “*Koyaşım* (Güneşim)”, “*Maturım* (Güzelim)”, “*İrkem* (Nazlım / Sevgilim)”, “*Can kisegim* (Can Parçam)”, “*Yüregim* (Kalbim)”, “*Bebkem* (yavrum/Yavrucuğum)”, “*Sandugaçım* (Bülbülüm)” gibi muhataba duyulan pozitif duyguları açığa çıkaran nezaket ifadeleri bulunmaktadır. Örneğin “*Didim: ‘Nurlı kuyaşım, min mehebbet veğdesin buzsam, hıday üzi ceza birsın... A. Gıyleciv.* (Dedim: ‘Nurlu güneşim, ben muhabbet (aşkın) vadesini bozarsam, Allah (bana) kendi ceza versin ...’ A. Gıylecev-)” (Sabitüva ve dğr., 2017, s. 411) “*Ulım, begrim... Nişledin sin?..* (Oğlum, ciğerim... Ne yaptın sen?)” (Sabitüva ve dğr., 2016, s. 585) ifadelerinde olduğu gibi bu sözcükler kimi zaman sevgiliye söylenirken kimi zaman da karşı tarafa duyulan şefkati iletme işlevine de sahiptir. Tatarca “*Küz nurım* (Göz nurum)” (İsenbet, 1989, s. 473), sevilen kişi için “aydınlığım, sevincim, umudum” anlamında “*Künliim kuyaşı* (Gönlümün güneşi); anneye yönelik, “kalbimin yağı, canım annem” anlamında “*Anaķayım mayım* (Anacığım balım/yağım)” (İsenbet, 1989, s. 73), ifadeleri kullanılır. Söz konusu kullanımda yağın Tatar toplumu için çok kıymetli olduğu anlaşılmaktadır. “Gözümün nuru, her şeyim” anlamında kullanılan, yakınlık derecesinin kuvvetli olduğunu bildirmek için “*İki küz almam* (İki gözümün elması/nuru)” (İsenbet, 1989, s. 270), çok değerli ve bakmaya kıyamayan kişiler için “*İki küzım karası* (İki gözümün karası/bebeği)” gibi sevgi belirten kalıp ifadeler bakımında zengin söz varlığına sahiptir. Aynı zamanda toplum yapısına göre formal ilişkiler, birinci derece akrabalık ilişkileri, ikinci derece akrabalık ilişkileri, yaşça büyük ve küçük olan kişiler için kullanılan, bağlamına göre çeşitli ve zengin nezaket söz varlığı bulunmaktadır. Toplumda bireyler kendisinden yaşça büyük kişilere isimleriyle hitap etmek saygısızlık olarak algılandığı için büyük insanlar için akrabalık terimlerinin kullanımına dikkat edilmiştir. Yaşça küçükler için akrabalık adlarından daha ziyade sevgi içeren hitapların yaygın olduğu görülmektedir. Ayrıca aile üyeleri için de saygı bildiren hitaplar kullanmışlardır: Tatar geleneğinde eşlerin birbirlerine başkalarının yanında isimleriyle seslenmek yerine “Çocuğumuzun annesi/babası” imasıyla “*Anası/Atası* (Anası / Babası)” (İsenbet, 1989, s. 73) hitabı, tanınmayan bir erkeğe veya yaşça büyük birine, saygı ve nezaket içeren “*Abzıy kişi*” (Amca/Dayı/Saygıdeğer bey)” (İsenbet, 1989, s. 12; İsenbet, 1990, s. 407) ifadesi, anne yarısı olarak görülen teyzelere veya samimiyet kurulan büyüklere “*Alma apa/Alma apay* (Teyze/Abla)” (İsenbet, 1989, s. 67) ifadesi kullanılır. Zaripova Çetin, “alma apa”nın küçük hala için kullanıldığını ifade etmiştir (Zaripova Çetin, 2012, s. 21). Tatarca sözlükte ise çocukların annelerinin küçük kız kardeşlerine seslenme sözü olarak “alma apa”ifadesinin kullanıldığı belirtilmiştir. “*Resime – baş - kumanduyuşçıy urınında, kiyewler aña barısı da “apa” dip te, “dew apa”, “alma apa” dip te deşeler.* M. Mehdiyev (Resime,

baş komutan konumundadır, damatların hepsi ona “abla” diye hitabederken kız kardeşleri ise kimi zaman “abla”, “büyük abla” ya da “küçük teyze” diye seslenir. -M. Mehdiyev) (Abdullina ve dğr., 2015, s. 142). Sonuç olarak gönül okşayıcı ve hitap ifadelerinde Tatarca ve Türkçede yer alan kullanımların paralellik gösterdiği açıktır. Her iki lehçede de kültürün duygusal ve edebî yönlerden sahip olduğu zenginliğin dile de yansıdığı görülmektedir.

3.4. Selamlaşma İfadeleri

Selamlaşma ifadeleri nezaketin önemli göstergeleri arasında yer alır. Zamana, mekâna ve ilişki derecesine göre değişiklik göstermesi, bu ifadelerin doğru kullanımının kritik önemde olduğunu gösterir, aksi takdirde muhatapla dalga geçildiği düşünülebilir. Türkçede sabah “Günaydın”, öğleyin “İyi günler”, öğleden sonra nadiren kullanılan “Tünaydın”, akşam “İyi akşamlar”, gece “İyi geceler” ifadeleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Tatarcada sabah “*Heyirli ırte* (Günaydın)”, öğlen “*Heyirli kün* (İyi günler)” akşam “*Heyirli kiç* (İyi akşamlar)”, gece “*Heyirli tün* (İyi geceler)” kullanılır. Tatarcada, Türkçedeki “Tünaydın” kelimesinin karşılığında yaygın bir kullanıma rastlanmamıştır. Onun yerine Türkçedeki gibi öğleden akşama kadar olan vakitte “*Heyirli kün* (İyi günler)” ifadesi kullanılmaktadır. Türkçede bu tarz nezaket bildiren ifadelerde Tatarcadaki gibi “iyi” yerine “hayırlı” kelimesi kullanılarak yapılan şekli de mevcuttur. İki lehçe konuşurlarının da Müslüman olması dolayısıyla selamlaşmada İslamiyet etkisi görülmektedir. Türkçede karşılaşma sırasında “Selamünaleyküm”, Tatarcada “*Esselamığaleyküm* (Selamünaleyküm)”; karşılaşmada verilen selam karşılığında Türkçede “Vealeyküm selam”, Tatarcada “*Veğaleykümesselam* (Vealeyküm selam)” ifadeleri kullanılır. Dolayısıyla bu ifadelerde birebir ortaklık göstermektedir.

Türkçede resmî veya ilk defa girilen bir ortamda “Merhaba” veya çoğul olarak “Merhabalar” ifadesi kullanılırken “selam” ifadesi samimi ilişkilerde kullanılır. Tatarcada “*Merheba* (Merhaba)” kelimesi bulunmaktadır ancak “Hoş geldiniz” anlamında kullanılmaktadır: “*Ha, merheba, dustım, rehim itsinner!* (Ah, hoş geldin dostum, buyursunlar!)” (Tahirüva ve dğr., 2018, s. 161). Merhaba kelimesinin hem resmî hem de çoğul karşılığı için Tatarcada “*İsenmişiz* (Merhaba)” kullanılırken samimi ilişkilere sahip kişilerle “*İsenmi* (Merhaba)”, “*Selam* (Selam)” ifadeleriyle selamlaşılır. Bir mekâna veya eve gidildiğinde hâl hatır sormak için “*İsen -Saw turasız mı?* (Nasılsınız/Sıhhatiniz yerinde mi?)” kalıbı kullanılır (İsenbet, 1990, s. 216). Ayrıca “*İsenlik-Sawlıkımı, iminlikmi?* (Nasılsınız, iyi misiniz?)” kalıpları da kullanılır. Selamlaşma Selamlaşma ifadeleri kullanımda paralellik gösterse de Tatarcada selamlaşma ifadesinin içerisinde gizli bir hâl hatır sorma durumu mevcuttur. Bunun yanında Tatarcada özellikle gençler arasında Rusça etkisiyle “*Dobroe utro* (günaydın)”, “*Dobriy den* (İyi günler)”, “*Dobriy veçer* (İyi akşamlar)”, “*Spokoynoy noçi* (İyi geceler)” ifadeleri sıklıkla kullanılmaktadır. Her iki lehçede de aktif olarak kullanıldığı görülen selamlaşma ifadeleri, toplumu oluşturan bireylerin görgüsünü ortaya çıkarmakla birlikte toplumsal düzeni sağlamak açısından da önemli araçlardan biridir.

3.5. Vedalaşma İfadeleri

Görüşmelerin sonunda vedalaşma ifadelerinin kullanımı nezaket ve sağlıklı iletişimin temel unsurlarındandır. Türkçede selamlaşma gibi vedalaşma ifadeleri de ortama göre çeşitlilik göstermektedir. Ortamda kalmaya devam eden kişi, ayrılan kişiye mutlulukla sağlıklı gitmesi dileğiyle “Güle güle”, ortamdan ayrılan kişi ise kalan kişiye hoşlukla, mutlulukla, sağlıklı kalmasını temenni ederek “Hoşça kalın”, “Sağlıcakla kalın” ifadeleri, bir daha görüşülmeyeceği, kavuşulamayacağı düşünüldüğünde ise “Elveda” ifadesi kullanılır. Bunun yanında geleneksel olarak giden kişinin “Allahısmarladık” kalan kişinin de “Allah’a emanet ol” gibi kullanımları mevcuttur. Tatarcada da kesin veda durumlarında, “*Elvidağ* (Elveda)” ifadesi kullanılır Vedalaşmak için en sık “*Saw bul!* (Hoşça kal)”, “*Saw bulığız!* (Hoşça kalın!)” ifadeleri kullanılırken, sağlık dileğiyle ayrılmak için “*İsen bul* (esen kal)”, “*İsen bulığız* (Esen kalın)” kalıpları kullanılır. “*Huş!* (Hoşça kal)” ise direkt veda ifadesidir. Bu ifadenin “*Huşığız* (Hoşça kalın)” şekli de daha resmî ortamlarda veya formel ilişkilere sahip kişiler arasında kullanılır. Bu ifade genellikle bir bütün olarak “*Huşığız* (Hoşça kalın)” (Fethüllüva, 2015, s. 9-10), “*Tağın Kilığız* (yine gelin)” şeklinde, misafirlikten ayrılırken söylenen bir nezaket kalıbı içinde yer alır (İsenbet, 1989, s. 445). Doğrudan vedalaşma ifadelerinde muhataba karşı niyet genellikle sonraki sözcükte bildirilir. Örneğin “*Huş, selamet bulığız, min kaytıym, Allah Teğale şatlık nasıyp eylesin!* (Hoşça kalın,

esen kalın, ben döneyim. Allahüteala mutluluk nasip eylesin!)” (Hekimcanüv, 2022, s. 186). Ayrıca yola çıkan kişilerle vedalaşmak için “*Heyirli yıl* (İyi/hayırlı yolculuklar)”, “*İsen-saw yūr!* (Sağlıkla kal)”, “*Hüzur [İlyas] yuldaşın bulsın* (Hızır [İlyas] yoldaşın olsun)” (Isanbet, 1990, s. 214), “*Alla kuldaşın Hüzur [İlyas] yuldaşın bulsın* (Allah koldaşın, Hızır [İlyas] yoldaşın olsun!)” (Zaripova Çetin, 2024, s. 125) gibi nezaket ifadeleri de vedalaşma sırasında kullanılır. Kalıp ifadelere bakıldığında da Tatarcada en sık kullanılan nezaket ifadeleri sağlık, hatırlanma ve tekrar görüşme dilekleri üzerine kuruludur. Vedalaşırken karşılıklı sağlık ve esenlik dilemek için kullanılan “*Saw bul / İsen bul* (Hoşça kal/ Esen kal)”, ifadeleri temel vedalaşma ifadeleridir (Hekimcanüv, 2022, s. 181). Ayrıca evlenip evinden ayrılacak kişiye “*Ak yul* (beyaz yol)” “*Ak yullar, behitli türmişlar tılım* (Beyaz yollar, bahtlı bir hayat diliyorum-M. Feyzi-) (Abdullina ve dğr., 2015, s. 97) vb. ifadeler kullanılır. Bu kalıp ifade aynı evden yol, sefer, evlilik gibi nedenlerle ayrılan kişiye iyi dileklerde bulunmak, tebrik ve kutlama için kullanılır. Vedalaşma ifadelerinin iyi dileğin yanında sosyal uyarı ve nasihat kullanımları da mevcuttur. Örneğin, *ay yūr! de saw yūr!* “dikkatli git/ sağlıkla git” (Isanbet, 1989, s. 39). “*Kızım, dustın bik şuma yığitke ühşap tūra, ay yūr! de saw yūr!* (Kızım, arkadaşın çok kurnaz/açıkgözlü bir delikanlıya benziyor, dikkatli git/ sağlıkla git) (Hekimcanüv, 2022, s. 103) örneğinde “sağlıkla git” ifadesi kişinin kendini, onurunu ve değerlerini korumasına dair bir uyarı da taşımaktadır. Dolayısıyla Tatarcada vedalaşma sözcükleri yüzeysel bir nezaketin ötesinde derin anlamlar içermektedir. Vedalaşma ifadeleri de iki lehçede aktif kullanılarak toplumsal düzeni sağlamada etkilidir.

3.6. Rica, İstek, Talep İfadeleri

Güncel Türkçe Sözlük’te istek “Yerine getirilmesi başkasından istenilen şey; emir, özenç. meram, talep.” olarak tanımlanır. Talep, “Bir kimseden bir şeyi yapmasını veya yapmamasını isteme, istek”; rica ise “dileme” olarak tanımlanmıştır (e-GTS 15.05.2026). Rica Ötüken Sözlük’te “Genellikle saygı kalıplarında kullanılan, bir kimseden yapması istenilen veya ondan dilenilen şey; dilek.” (e-ÖS 13.05.2026) olarak tanımlanmaktadır. Türkçede ve Tatarcada karşıdaki kişiden herhangi bir konuda bir şey talep edilirken kullanılan ifadeler genellikle fiillere eklenen ek ve yardımcı fiiller vasıtasıyla kurulmaktadır. “Bir ricada bulunabilir miyim?”, “Bir bardak açık çay alabilir miyim?” örneklerindeki “-Abilir miyim?” yapısı Türkçe rica ifadelerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Her iki lehçenin konuşurları arasında da kültürel olarak bir şey rica ederken emir kipinin kullanılması hoş karşılanmaz. İstek cümlesi kurulurken bazen sözcük bazen de eklerle kibarlaşma, başka bir deyişle, “nezaket” ortaya çıkar. Dolayısıyla Türkçede nezaket iletişimlerinde emir kipinden kaçınılırken, geniş zaman ve dilek kipi kullanılır. Örneğin “Bana kahve ver!” demek yerine Türkçede “Bir fincan kahve verir misin?”, “Bir fincan kahve alabilir miyim?”, “Bir fincan kahve verir misiniz?” veya “Bir fincan kahve içebilir miyim?”, “Bir fincan kahve içsem” yapıları kullanılarak nezaket seviyesi artırılır.

Tatarcada da birinden bir şey yapması istenirken emir kipinden kaçınılmıştır. Bireylerin herhangi bir ricada bulunurken veya bir bilgi talep ederken kullandıkları kalıplar genellikle fiillere eklenen ekler veya yardımcı kelimelerle kurulur. “*Miña bñ çınayak küfi bire alasıñmı?* (Bana bir fincan kahve verir misin?)”, “*Miña bñ çınayak küfi bire alasızmı?* (Bana bir fincan kahve verir misiniz?)”, ifadelerinde görüldüğü gibi nezaket için “-E al-” yapısı kullanılır. Bununla birlikte Tatarcada “-çı, -çi ve eli” ekleriyle de rica ifadeleri kurulur. Örneğin, “*Eytigiz eli, diriktür üzindemi?* (Söyler misiniz, müdür yerinde mi?)”, “*Terezeni aç eli/açığız eli* (Pencereyi açsana/ açsanıza), “*Tutaş eytiğizçi, seğat niçe?* (Hanımefendi, söyler misiniz lütfen, saat kaç? (Fethullüva, 2015, s. 70-71) vb.

Tatarcada da Türkçede olduğu gibi yardımcı kelimelerle de rica bildiren nezaket ifadeleri kurulur. Bu kelimeler Türkçede “Lütfen”, “rica et-” şeklindeyken Tatarcada bunların “*Zinhar üçin/Zinhar* (Lütfen)”, “*Ütin-/Rica İt*-(Rica etmek) şeklinde tam karşılıkları yer almaktadır. “*Zinhar üçin gafu itigiz, min biraz sünğa kaldım* (Lütfen affediniz, ben biraz geç kaldım)”, “*Ütinip sürıym, bu ukıtuçınıñ tılıñn nümürin eytiğizçi.* (Rica ederek soruyorum, bu öğretmenin telefon numarasını söyler misiniz lütfen.)” (Fethullüva, 2015, s. 242-243). “*Sızge mektüb yazuwımnı gafu itüwıñızni ütinüwım üstine, dehi bñ nerse rica item...* (Size mektup yazdığım için beni affetmenizi dilememin yanında, bir şey daha rica ediyorum...)” (Ganiyeva ve Hasavneñ, 2021, s. 138). “*... zehmetini ihtıyar itüwıñızni rica ıterge cüret iterim, efendim.*(... zahmetini üzerinize almanızı rica etmeye cüret ederim efendim.) (Ganiyeva ve Hasavneñ, 2021, s. 195). Ayrıca “*Miña bñ çınayak küfi yarıymı?* (Bir fincan kahve, olur mu?)”

örneğindeki gibi “Yarıymı (olur mu/Mümkün mü) kelimesi de rica ifadesi oluşturmak için kullanılmaktadır. Türkçe ve Tatarcanın rica, istek, talep ifadeleri açısından zengin bir söz varlığına sahip olduğu görülmektedir. Bu ifadeler yüz teorisi bağlamından değerlendirildiğinde negatif yüzün korunmasında önemli olduğu anlaşılmaktadır.

3.7. Tebrik İfadeleri

Özel günleri, başarıları ve mutlu günleri kutlamak, tebrik etmek için çeşitli ifadeler kullanmak evrenseldir. Türk Dünyası geleneklerinde kutlama ve bayramlar yaygındır. Dolayısıyla her iki lehçe de kutlama, tebrik ve övgü ifadeleri bakımından zengindir. Başarı, iyi haber ve mutlu olaylar için Türkçede “Tebrikler/Tebrik ederim”, “Kutlarım”, “Bravo”, “Aferin” gibi ifadeler kullanılır. En sık kullanılan ifadeler olan “Tebrik et-” ve “Kutla-” Tatarcada da birebir aynıdır. “... *mühim bir risale vücdüke kitirdiği için mühtereme müherrirresi Fehrılbenat hanımını tebrik*’, -dip kütly avtürnı F. Kerimi (‘... önemli bir risaleyi meydana getirdiği için muhterem muharrir Fehrelbenat Hanım’ı tebrik ederim.’ diyerek yazarı kutluyor F. Kerimi.)” (Murtazina & Zinnatullina, 2021, s. 51). “Sizni yubiliyığız bilen kütlym! (Sizi Jübileniz dolayısıyla kutluyorum)” (Fethüllüva ve diğr., 2015, s. 220). Türkçedeki “onurlandırmak” kavramını karşılayan; yani başarıyı alkışlamak, birini öncü veya birinci olması sebebiyle tebrik etmek, hediye veya takdir sunmak anlamlarına gelen ve “aferin” ünlemiyle bağdaşan durumlar için Tatarcada “Taw it- (Tebrik etmek, onurlandırmak)” ifadesi kullanılır. Eskiden meclislerde ev sahibine ithafen kırmızı veya bal kasesi kaldırıldığında o kişiyi dağ gibi yüce görmek anlamında “Taw Siña” denilerek içerlermiş (İsenbet, 1990, s. 114). Tatarcada, başarıyı alkışlamak için “*Küp yeşesin* (Çok yaşasın!)” ifadesi kullanılır. “*Küp yeşesin, yeş mulla, Ustabike! - diyorlar.* (Çok yaşasın, genç molla, ustabike, diyorlar.)” (İsenbet, 1989, s. 482). Türkçede “Aklınla bin yaşa” manasında “Çok yaşa sen çocuk.” gibi kullanımları olsa da genellikle “Çok yaşa” ifadesi hapşırın insanlara söylenen bir iyi dilek ifadesidir. Tatar Türkleri ise hapşırın insanlara “Çok yaşa” ifadesinin karşılığı olarak Tatarca “*Selamet bul!* (Sağlıklı ol!)” ve “*Üzin gümirlü bul!* (Uzun ömürlü ol!)” Rusça ise “*Bud zdorov[a]* (iyi ol!)” ifadeleri kullanılır.

Genel Türk kültüründe yaygın olan kutlama ifadelerinden biri de bayramlaşma sırasında söylenen ifadelerdir. Türk kültüründe bayram kutlamaları nezaket gereği karşılıklıdır. Türkçede de Tatarcada da millî ve dinî bayramları kutlamak için “Mübarek olsun” “Kutlu olsun” kalıpları kullanılır. “Bayramınız mübarek olsun”, “Cumhuriyet Bayramınız kutlu olsun” vb. Tatarcada “*Beyremner kütly bulsın! Şuşı matur tabınığızga mini de çakırıp kuwandırğanığız için Allanın rehmetleri yawsın!* (Bayramlarınız kutlu olsun! Beni de bu güzel sofranıza davet edip sevindirdiğiniz için Allah’ın rahmeti yağsın!)”, “*Beyremibiz mübarek bulsın, kardeşler – ümmetteşler!* (Bayramımız kutlu olsun, kardeşler, ümmetdaşlar!)” (Hekimcanöv, 2022, s. 508) örneklerinde olduğu gibi “*Kütly bulsın* (kutlu olsun)” ve “*Mübarek bulsın* (Mübarek olsun)” kalıpları yanında “... *bilen* (... ile)” kalıbı kullanılmaktadır. “*Sizni beyrem bilen kütlybız! Selametlik, uñşlar, behit hem şatlıklar tılıbız* (Sizi bayram dolayısıyla kutluyoruz! Sağlık, başarı, talih ve mutluluklar diliyoruz)” (Fethüllüva vd., 2015, s. 220) “*Yaña yıl bilen* (Yeni yılınız kutlu olsun)” (Fethüllüva vd., 2015, s. 199) örneklerinde görüldüğü üzere Tatarcada kutlama sözcüğü kullanılmadığı durumlarda “... *bilen* (... ile)” kutlama sözcüğünün yerine geçmektedir. Aynı zamanda yüzyıllardır Rus hâkimiyeti altında yaşamaları sebebiyle Rusça kutlama sözcüğü de Tatar diline yerleşmiştir. Tatarca konuşurlar da yeni yıl kutlaması için Rusça “*S novim godom* (Yeni yılınız kutlu olsun)” (Fethüllüva vd., 2015, s. 199) ifadesini kullanmaktadırlar.

Doğum günü, düğün, yeni ev, bebek sahibi olma gibi bireyler için özel günlerde tebrik ifadeleri her iki lehçede de önemli bir yer tutmaktadır. Doğum günü kutlaması için Türkçede “Doğum günün kutlu olsun”, “İyi ki doğdun!”, Tatarcada “*Tuğan küniñ bilen*”, “*Tuğan küniñ kütly bulsın!*” (Fethüllüva vd., 2015, s. 221). gibi kutlama kalıpları kullanılır. Evlenen kişiler için ise genel tebrik ifadeleri dışında Türkçede çiftlerin ömür boyu yanyana mutlulukla yaşamalarını dileme ifadesi olan “Allah tamanına erdirdin”, “Bir yastıkta kocayın!”, Tatarca’da “*Tuyığız mübarek/kütly bulsın!* (Düğününüz mübarek/kutlu olsun)” (Fethüllüva vd., 2015, s. 220), genel tebriklerin ardından kutlama için “*Tiñi bilen bulsın* (Dengi ile mutlu olsun)” (İsenbet, 1990, s. 148) ve eve gelen yeni gelinin bolluk, bereket ve talih getirmesi dileğiyle “*Tüklü ayağıñ bilen kilen!* (Uğurlu ayağı ile gelin!)” (Zaripova Çetin, 2009, s.104), “*Tüklü ayakların bilen bulsın indı... izgi segatte.* (Uğurlu/bereketli ayaklarınla gelsin ... hayırlısıyla.)” (İsenbet, 1990, s. 174) ifadeleri kullanılır. Yeni bebek sahibi olan kişilere bebeğe talihli ve uzun bir ömür

ve iyi ahlak dileği içeren kalıplar kullanılmaktadır. Türkçede “Allah analı babalı büyütsün”, “Bahtı açık, ömrü uzun olsun” ve Dede Korkut’ta geçen “Adını ben verdim yaşını Allah versin” (Ergin, 1969, s.14). ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifadenin karşılığı Tatarcada da “*Atını min kuştım, yeşin Alla birsın.* (Adını ben koydum, yaşını Allah versin.)” şeklinde bulunmaktadır. Aynı zamanda “*Behitli, tewfiyıklı bala bulsın* (Talihli, hayırlı çocuk olsun)” (Hekimcanöv, 2022, s. 290), “*Gümüri üzün bulsın!*(Ömrü uzun olsun!)” (İsenbet, 1989, s. 223),” gibi iyi dilekler içeren kutlama sözcükleri kullanılmaktadır. Yeni bir ev sahibi olduğunda ise Türkçede genel olarak “Hayırlı uğurlu olsun”, “Güle güle oturun” vb. iyi dilek bildiren kalıp ifadelerle kutlama yapılmaktadır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Tatarcada da şans, talih ve mutluluk dile getiren pozitif kutlama kalıplarına rastlanmaktadır. Bu durum, “İndi yaña üyigiz tağın da behitlirek bulsın! (Şimdi yeni eviniz daha da mutlu olsun!)” (İsenbet, 1989, s. 4) örneğinde açıkça görülmektedir. Bu kutlamalar iletişim stratejileri açısından önemli olmakla birlikte toplumsal düzenin sürekliliğine de katkı sağlamaktadır.

3.8. Teşekkür Etme İfadeleri

Yapılan bir iyiliğe, yardım, kutlama vb. başka biri taraftan gösterilen nezakete karşı pozitif geri bildirimde bulunmak adına teşekkür etmek sık karşılaşılan nezaket davranışlarından. Türkçede en yaygın “Teşekkür ederim”, “Sağ ol” ifadeleri kullanılırken Tatarcada bu ifadelerin karşılığı olarak “Rehmet (Teşekkür ederim/sağ ol)” ve “*Bik zur rehmet* (Çok teşekkür ederim)”, “Rehmet yawgırı! (Rahmet yağasıca) kalıpları kullanılmaktadır. Her iki lehçede de özel durumlarda teşekkür etme ifadeleri çeşitlilik göstermektedir. Örneğin yemek hazırlayan veya bir emek harcayarak yardımda bulunan birine teşekkür bildirmek için “Ellerine sağlık”, “Elin kolun dert görmesin” gibi ifadeler kullanılır. Bu durum Tatarcada da paralellik göstermektedir. Tatarcada da söz konusu durumlarda “*Ayak kulların sızlawsız/sırhawsız bulsın!* (Ayaklarınız elleriniz sızsız/ağrısız olsun)” ifadesi kullanılır. Örneğin “...*Ayak kulların sızlawsız bulsın, -didi karçık, miña rehmet ukip* (... Elin kolun dert görmesin, dedi yaşlı kadın bana teşekkür ederek.)” (Hekimcanöv, 2022, s. 348). Türkçede maddi veya manevi bir yardım karşılığında “Allah razı olsun” ifadesinin de kullanıldığı görülmektedir. Bu ifadenin Tatarcadaki karşılığı “*Alla rehmetinde bulsın*” şeklindedir. (Mehmütöv, 1987 s.478). Bir işi ustalıkla ve sorunsuz bir şekilde yerine getiren kişiye teşekkür için Türkçede “ellerin dert görmesin”, “Eline koluna sağlık” vb. ifadeler kullanılırken Tatarcada “*Kulñnan kinen! /Kulñnan kuwan!* (Elinden keyif al! / Elinle mutlu ol!)” (İsenbet, 1989, s. 416).kullanılır.

Bir nezaket stratejisi olarak yalnızca başarıyı elde eden veya mutlu bir olayın başrolü olan kişiye değil söz konusu pozitif olayları ileten kişilere de bu eylemi karşılığında teşekkür etmek için olumlu dileklerde bulunulur. Mutlu bir haber getiren veya pozitif bir dilekte bulunan kişiye karşı Türkçede övgü ve iyi dilek ifadesi olarak “Ağzın bal yesin” denirken Tatarcada bu ifadenin tam karşılığı “*Avızıña bal da may* (Ağzına bal ve yağ)” şeklinde görülmektedir. Örneğin, “-*İndi yaña üyigiz tağın da behitlirek bulsın! - Rehmet avızıña bal da may, tuğanay.* (-Artık yeni eviniz daha mutlu, talihli olsun! – teşekkür ederim, ağzına bal ile yağ sürülsün, kardeşim.)” (İsenbet, 1989, s. 25). Türkçede “Sen beni sevindirdin Allah da seni sevindirsin”, ifadesinin Tatarca karşılığı ise “*Mini süyindirgen için hıday sinı süyindirsin.* (Beni sevindirdiğin için Allah [da] seni sevindirsin.)” (Mehmütöv, 1987 s.479) şeklinde görülmektedir. Tatarca ve Türkçede yaygın olarak kullanılan teşekkür ve teşekkür niyetli iyi dilek ifadelerinin yüz teorisi bağlamında negatif yüzün korunmasında etkili olduğu görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, dil ve kültür bağının somut yansımalarından olan nezaket ifadeleri, Türkçe ve Tatarca bağlamında edimbilimsel (pragmatik) ve toplumbilimsel bir yaklaşımla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bulgular, Brown ve Levinson’ın “Nezaket Kuramı”, nezaketin evrenselliği ve kültürel özgünlüğü teorileri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda yapılan edimbilimsel analizler sonucunda, her iki lehçenin de bireyler arası iletişimin sağlıklı yürütülmesi ve “Yüz Tehdit Edici Eylemlerin” (FTA) en aza indirilmesi için zengin ve işlevsel bir nezaket söz varlığına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma, her iki lehçede yer alan nezaket kalıplarının Penelope Brown ve Stephen Levinson’ın “yüz” teorisiyle büyük ölçüde örtüştüğünü ortaya koymuştur. Özellikle iletişimin başlangıç aşamasında ya da talep anında işlev

gören izin ve hazırlama stratejilerinde emir kipinin doğrudanlığından kaçınıldığı, bunun yerine geniş zaman, dilek-şart kipi ve dolaylı anlatım kalıplarının yeğlendiği görülmektedir. Böylece söz konusu yapıların muhatabın negatif yüzünü korumaya ve olası yüz tehdit edici eylemleri yumuşatmaya yönelik stratejiler olarak işlev gördüğü belirlenmiştir. “Nezaket” kavramı hem Tatarcada hem Türkçede Farsça kökenli bir ortaklık sergilese de Tatarca kullanımında “edeplilik” ve “terbiye”, Türkçede ise “zarafet” ve “incelik” anlamlarının baskın olduğu görülmüştür. Aynı zamanda bu çalışma, her iki toplumun da nezaketi ahlaki bir değer, toplumsal düzen ve onun devamlılığını sağlayan bir denge unsuru olarak içselleştirdiğini göstermektedir. Kültür ve inanç ortaklığının etkisiyle Türkçe ve Tatarcanın özellikle selamlaşma, vedalaşma, özür dileme ve teşekkür etme kalıplarının belirgin bir şekilde örtüştüğü saptanmıştır. Söz konusu ortaklıkta özellikle İslami kültürün etkisi dikkat çekmektedir. Aynı zamanda yaşça büyük akraba ve diğer bireylere isimle hitap etmenin iki toplumda da saygısızlık olarak algılanarak hoş karşılanmaması kültürel etkiyle hitap kelimelerinin dil dışı norm vasıtasıyla şekillenmesini sağlamıştır.

Çalışmada evrensel nezaket stratejileriyle birlikte toplumların sosyal, siyasi, tarihsel süreçleri ve hayata bakış açıları, dillerinde yer alan nezaket kalıplarının kendine has olmasını sağladığı görülmektedir. Türkçedeki “ruhsat” kelimesi günümüzde resmî bir belge olarak kullanılırken, Tatarcada asıl edimbilimsel işlevini korumuştur. Dolayısıyla “ruhsat” kelimesi günümüzde Tatarcada aktif olarak “izin”, “müsaade” anlamında kullanılmaktadır. Bununla birlikte Tatarcadaki *Ak yul* “Beyaz yol” metaforu bozkır kültürünü, *Anakayım mayım* “Anacığım yağım” kalıbı ise kültürel arka planda toplum için hayvansal gıdaya verilen önemin dile yansıyan edimbilimsel kodları olarak değerlendirilebilir. Tatarca nezaket ifadeleri incelendiğinde genel Türk kültürünün yanı sıra Rus kültürünün etkileri de görülmektedir. Özellikle gençler arasında Rusçanın yapısal ve sözcüksel etkisi dikkat çekmektedir. Dolayısıyla nezaket kurallarının sosyopolitik etkilerle dönüştüğü anlaşılmıştır. Ayrıca bu çalışmada Türkçede geleneksel ve manevi ifadelerin ağırlığını koruduğu tespit edilmiştir. Hem Türkçede hem de Tatarcada, iletişimin muhatabına gösterilen saygı, şefkat ve incelik aktarımının paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. İletişimde muhatabı yücelten metaforik hitaplar açısından zengin olan bu iki lehçede, toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan samimiyet ve saygı dengesinin dilsel bir estetikle kurulduğu görülmektedir. Kültürel metafor ve metaforik ekler (-cı/-çi, eli) açısından Tatarcada kullanılan kalıp ifadelerin kendine özgü bir yapısı olduğu ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak nezaketin, her iki toplumda da evrensel bir sosyal uyum stratejisi olarak işlendiği görülmektedir. Aynı zamanda söz konusu stratejinin dile aktarılma biçimleri toplumların kültürel kodlarıyla şekillenmektedir. Edimbilimsel bir çerçevede iki lehçenin kesişiminde gerçekleştirilen bu karşılaştırmalı çalışma, Türk Dünyasının dilsel ve kültürel bellek ortaklığını belgelemesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu durum, farklı coğrafyalarda olgunlaşan kültürel kodların özünde aynı estetik kaygıyı barındırdığını, Türk yazı dillerinin kelime sınırlarını aşarak insana ve onun onuruna verilen değerde de ne denli köklü bir akrabalığa sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kaynaklar | References

- Abdullina, R.R., Seğıytüva, A.M., Ğaffarüva, F.F., Saberüva, . Ğ. Ğ., Ğalimüva, O.N., Ğaynıtdinüva, A.F., Fetııtdinüva, G.D., Tahirüva, F. İ., Sabitüva, İ.İ., Safina , İ. İ. ve Ğazizüva, F.M. (2015). *Tatar tılıñıñ añlatmalı süzligi: I tom: A–V*. Tehsi.
- Brown, P., ve Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press
- e-GTS = Türk Dil Kurumu (2026). Güncel Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.05.2026).
- Ehmetyanüv, R. G. (2015). *Tatar tılıñıñ itimülügik süzligi*. (İki Tümda II. Tüm M-Ya). Meğarif – Vakıt Neşriyatı.
- e-ÖS = Ötüken Türkçe sözlük (2026). <https://otukensozluk.com/> (Erişim Tarihi: 15.05.2026).
- Erdem Nas, G. (2026). Edimbilimsel bir değerlendirme: Türkçe ve Hırvatça nezaket ifadeleri. *Dil Araştırmaları Dergisi*, (38), 63-77. <https://doi.org/10.54316/dilarastirmalari.1706498>
- Ergin, M. (1969). *Dede Korkut kitabı*. Millî Eğitim Basımevi.
- Fethüllüva, K. S., Yusupüva, E., Ş., ve Denmühemmetüva, E. N. (2015). *Tatarça şyleşik = Davayte govorit po-Tatarski = Let's speak Tatar: Uku esbabı (2nçi basma)*. Tatar Kitap Neşriyatı.
- Ğaniyeva, A. F. & Ğasavneġ A. A. (Tüz.). (2021). *Mecit Ğafuri: fenni-püpulyar cıyıntık*. Cıyın.
- Goffman, E. (1971). *Relations in public: microstudies of the public order*. Basic Books.
- Gökdayı, H. (2020). *Türkçede kalıp sözler*. Kriter Yayınevi.
- Ėekimcanüv, F. S. (2022). *Tatar tılıñıñ fraziülügizmnar süzligi (Tütriklı Süztizmeler Hem Tegbirler) Cilt 1 (A-B)*. İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü.
- Hirik, S. (2023). Türkçede nezaket ve yüz tehdit eden eylemler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 600-627. <https://doi.org/10.34083/akaded.1252118>
- Ide, S. (1989). “Formal forms and discernment: two neglected aspects of linguistic politeness”. *Multilingua*, 8(2) 223–248.
- İsenbet, N. (1973). *Ütkanġa – mekal, tapkırga – tabışmak (balalar folkloru)*. Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- İsenbet, N. (1989). *Tatar tılıñıñ fraziülügik süzligi cilt 1*. Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- İsenbet, N. (1990). *Tatar tılıñıñ fraziülügik süzligi cilt 2*. Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Lakoff, R. (1973). Language and woman's place. *Language in Society*, 2(1) 45-80.
- Leech, G. (1983). *Principles of pragmatics*. London ve New York: Longman.
- Maġmutüva, L. T. ve dġr. (Red). (1979). *Tatar tılıñıñ añlatmalı süzligi (Üç tümda II. Tüm K-S)*. Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Maġmutüva, L. T. ve dġr. (Red). (1981). *Tatar tılıñıñ añlatmalı süzligi (Üç tümda III. Tüm T-H)*. Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Mehmütöv, Ė. Ş. (1987). Tatar Ėalıġ İcatı. Mekaller hem Eytımner. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı. / Tatarskoe İzdatelstvo.*
- Mürtazina, L. R., & Zinnatullina, A. E. (Tüz.). (2021). *Tatar terbiyesi: G. Biktimiřiye hem F. Süleymaniye ġizmetlerindı ġaile terbiyesi me'seleleri*. Ş. Mercani isimindeġ Tarih institutı.
- Onursal Ayırır, İ. (2020). Türkiye Türkçesinde kalıp sözler: nezaket kuramı açısından edimbilimsel bir değerlendirme. *Millî Folklor*, 16(126), 86-98.

- Sabitüva, İ.İ., Ğaynıtdinüva, A. F., Bürhanüva, Yu. F., Ğalimüva, O.N., Sabırüva, . Ğ. Ğ., ğaffarüva, F. F., Safina, İ. İ, Timirhanüv, Abdullina, R.R., Seferüv, R. T., ve Tahirüva, F. İ., (2017). *Tatar tılıññ aňlatmalı süzligi: III. tüm: K. Tehsi.*
- Sabitüva, İ.İ., Tahirüva,, F. İ., Seğıytüva, A. M., Ğaynıtdinüva, A. F., Sabırüva, . Ğ. Ğ., Şemsıtdinüva, L. Ş., Semirhanüva, Ğ. R. ve Safina, İ. İ (2016). *Tatar tılıññ aňlatmalı süzligi: II. tüm: G–Y. Tehsi.*
- Sibgatullina, E. (1995). *Türkçe şyleşebiz* . Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Tahirüva., F. İ., Safina, İ. İ, Sabitüva, İ.İ., Ğaffarüva, F. F., Seferüv, R. T., Ğalimüva, O.N., Abdullina, R.R., Semirhanüva, G. R., Kuşılıküva, F.A. ve Sabırüva, Ğ. Ğ. (2018). *Tatar tılıññ aňlatmalı süzligi: IV. tüm: L–R . Tehsi.*
- Timirğalin, A. K. (2017). *Milliyet süzligi: II. tüm Y-R.* Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Wardhaugh, R. (2006). *An introduction to sociolinguistics* (5. baskı). Blackwell Publishing.
- Yaman, H. (2023). Türkçe deyimlerde nezaket ifadeleri. *Gazi Türkiyat*, (33), 131-151. DOI: [10.34189/gtd.33.007](https://doi.org/10.34189/gtd.33.007)
- Yaylagül, Ö. (2005). Eski türkçede nezaket ifadeleri. *Millî Folklor*, 17(68), 151-165.
- Zaripova Çetin, Ç (2009). *Tatar Türklerinin gelenek ve görenekleri*. Karadeniz Dergisi Yayınları.
- Zaripova Çetin, Ç. (2012). Tatar folklor ve halk edebiyatında elma. *Türkoloji Üzerine Araştırmalar*, (2), 19–43.
- Zaripova Çetin, Ç. (2024). Kazan Tatar halk edebiyatında yol ile ilgili yorum ve inanışlar. (E. Garay Zada, Ed.), *International Scientific Symposium “Common Victory: The Army and the Great Leader”* Kars: Türk Dünyası Kültür ve Sanat Yayınevi Türksan, s. 122-131